
Проф. др Зоран Јевџовић

Оригинални научни рад

UDK: 323.285:316.774;2:316.774

професор Факултета за културу и медије Мејџоренд универзитета

МАСМЕДИЈСКИ ПРЕОБРАЖАЈ ТЕРОРИЗМА И РЕЛИГИЈЕ У ГЛОБАЛНОМ ПОРЕТКУ

Истражујући бројне теоријске лавиринте савремених глобалних процеса и појава, светски аналитичари поделили су се око супротстављених погледа на суштину преображаја. За једне, реч је о хуманим, идеализованим и симпликованим узрочно-последичним односима незадрживог и општег напретка, који води хоризонтима ширења људских права и слобода, као и материјалном благостању! По њима, евидентне технолошке револуције погодују већини житеља планете, јер креирањем нових комуникационих мрежа стварају свет без граница, универзалних политичких и културних вредности, форми и демократских капацитета. Други тврде како се у пракси одвија још једна велика превара Запада, који предвођен САД немилосрдно пљачка сиромашне и неразвијене државе, разарајући њихово животно окружење, користећи природне ресурсе и градећи нове економске провалије. Тако се на глобалну позорницу враћају прикривени модели поробљавања, ауторитарни и тоталитарни обрасци економске империје, која намеће невидљиве окриве све бројнијем и сиромашнијем делу становништва. Заstraшене и неспремне на ризике промена, неке религије и културе форсирајући тамне стране глобализације у новим процесима унапред виде опасност за свој опстанак, прибегавајући лепези различитих, понекад и конфликтних метода супротстављања, чиме се крајњи исход новог поретка доводи у неизвесност. Расте број сукоба потпаљених екстремистичким фитиљима, док се разлози за сударе цивилизација и култура траже у радикализацији, злонамерном и ригидном

масмедијском тумачењу религија и општих модела вредности. У том контексту посебно се истичу агресивна тумачења исламских фундаменталиста, који заговарајући велику превару Запада око људских слобода, тврде како „права ислама стоје изнад права човека“! Тако се у модерној политичкој теорији као примарно намеће питање табу-тема, посебно када је реч о религијама и њиховим масмедијским интерпретацијама, јер се критичарима Алаха прети фетвама и сличним облицима прогона и застрашивања, укључујући и смрт!

Несумњива глобална повезаност и међузависност политичких појава и процеса условила је потребу јединственог и снажног медијског одговора на нарасле тензије савременог живота, у којем се „демократија“ свим облицима принуде уводи у токове модерне технолошке цивилизације. Све израженији религијски тероризам, као облик политичког насиља, представља изазов савременој цивилизацији, преузимајући обележја транснационалног карактера. Његово категоријално нераздељивање проистиче из различитог приступа квалификацијама психолошког и физичког политичког насиља, терора и тероризма, институционализованог и идеолошког нивоа, појмовног нераздељивања репресије од агресије или намерног поистовећивања са герилом или „ослободилачким“ покретима. Није тајна да су вође ИРЕ радо примане у Белој кући, или да је ЦИА финансирала и обучавала борце „Ал Каиде“, са намером да изазову унутрашњу дестабилизацију Русије. Међу опкољеним албанским терористима током етничких немира у Македонији, под велом тајне нашло се и око 30 америчких инструктора чији задаци званично никада нису саопштени, али због којих македонска армија није смела да уништи терористичка гнезда? Неслагања у универзалном прихватању дефинисања појма тероризма последица су политичке мотивисаности самог акта, тако да ће га идеолошко-религијски конфронтиране стране увек посматрати другачијом оптиком.

Све уочљивије политичке и економске различитости, уз релативно лаку доступност модерном наоружању и спонзорство идеолошки конфронтираних противника, омогућавају нарастање опасности која наткриљује националне границе постајући глобална претња целом човечанству. Откриће Алфреда Нобела да се нитроглицерин може стабилно преносити у пасти, омогућило је војсци очајника, превратника, револуционара, фанатика, безбожника, дисидената и манијака широм света, да своје фрустрације лече немилосрдним убијањем невиних пролазника, доводећи у питање људске слободу и право на живљење. Током века који је протекао број терористичких акција је пулсирао, временом смањујући бројност, али зато повећавајући фатални учинак. Тероризам је преобликовао глобалне политичке односе, али корпоративне елите не желе да то прихвате јер би финансијски интереси мултинационалних компанија постали угрожени. Страх невидљивим огр-

тачем прекрива планету, свакодневно успостављајући више рачуне настале новим трошковима транспорта људи и роба, али цех не плаћају сви равноправно. Потрошачи широм света терористичке нападе сматрају изолованим проблемима државе која је мета, не мењајући сопствене навике у трговини. Од 2001. светска економија повећала се за једну петину, док су истовремено неизмирена међународна дуговања порасла скоро дупло (више од 15 трилиона долара до краја 2005). То значи да се нови издаци намењени обрачуна са тероризмом губе у бунару глобалне економије, али у мрачним дубинама не пливају сви подједнако вешто! Студија Линде Бајлмс са Харварда и Џозефа Стиглица са Колумбије наводи да ће коначни трошкови САД за ратове у Ираку и Авганистану превазићи 1,1 трилион долара, али ће највећу цену платити међународна заједница, док ће корист од нових послова имати, углавном, америчка економија, уз мале мрвице сателитским државама.

Публикујући терористичке акције медији постају важна полука у пропаганди њихових политичко-религијских идеја, па се може констатовати све већа рањивост глобалне заједнице. Тероризам увек има свој циљ, било да је реч о идеолошким конфронтацијама, етничким или верским разликама, до конкретног деловања у дестабилизацији неке државе. Треба јасно истаћи да он нема идеолошку подлогу, али у себи садржи елементе идеолошког и верског опредељивања! Отуда потреба убеђивања обичних људи да се баш они боре за правду, једнакост и поштење, поистовећујући своје циљеве са потребама народа или религије. То је најбољи и најбржи начин придобијања армије нових симпатизера, чиме се дугорочно обезбеђује регрутовање нових припадника. На пример, након објављивања спорних и увредљивих карикатура пророка Мохамеда у данским, али и неким другим европским листовима, дошло је до свеколиког и оштрог гнева муслиманских верника широм планете, који су у новинарском чину видели жестоку увреду која се не сме отрпети! С друге стране, противници ислама су овакво реаговање доживели као још једну потврду верског фундаментализма који је опасан, неприродан и фаталистички. Свеопшта политизација религије само је погодовала даљем ескалирању конфликтне парадигме, па уместо додира култура добијамо обрисе судара који религије тумаче као циљ живота! Тероризам се зато све више представља платформом сиромашних и обесправљених, чиме се поред симпатија освајају и новчаници богатих спонзора, који немају храбрости да лично учествују у борби, али обезбеђивањем логистичке подршке постају важни штрафови у функционисању смртоносне машинерије. Комбинација религије, економије и људских права чини тријаду новог организовања, које потпомогнуто медијски синхронизованом подршком свет воде глобалном сукобу цивилизација!

Анархија је мета терориста, па није случајно што се „људски страх и несигурност тада показују успешнијим и кориснијим у промовисању циљева терориста од чина деструкције. Очигледно је да је овај феномен у вези са великим усавршавањем средстава комуникације и развоја масмедија“¹. Није случајно што је термин изведен из француске речи „terreur“, познате и у латинском као: страх, ужас. Тероризам се храни силом, насиљем, јер крвавим догађајима привлачи публицитет који не плаћа. Његов циљ није битка, како је давно уочио Лоренс Дарел, већ да „на заједницу у целини навуче репресију за своја недела, у нади да ће гнев и незадовољство изазвани казном над недужнима постепено увећавати редове оних међу којима може да регрутује нове присталице“. Медији конструишу слику реалности, па отуда напори стратега терористичких акција за придобијање њихове пажње и заузимање што више простора за експонирање. Он садржи „један проценат бум-ефекта и 99% публицитета“! У мноштву различитих информација које као мећава обасипају редакције предност добијају велики, сензационални и емоционално утицајни садржаји, тако да вест о отмици, бомбашу - самоубици и сл. терористичким акцијама не можете оставити по страни. „Црне удовице“, „шахиди“ и друге савремене камиказе, након психолошке обраде, самопоштовање, дивљење и углед у патријархалним, фундаментално окоштаним верским заједницама, заслужују самоубилачким акцијама које бројем жртава привлаче јавну позорност. Већа гледаност, читаност или слушаност значе већу промоцију сопствених идеја, али и нови облик маркетинга којим се врбују потенцијалне присталице. Мали и политички периферни учесници глобалне сцене траже рупе у националним системима безбедности како би насиљем подстакли интересовање друштва за њихове идеје. Војин Димитријевић упозорава и на друге психолошке реакције усмерене ка двама групама: „једној, коју чине истомишљеници и протагонисти терористичких активности, и другој, која се жели придобити управо кроз приказивање немоћи оних на чије се понашање жели утицати, а у намери да им се откаже послушност“².

Тероризам и његово значење

Тероризам је немогуће прецизно дефинисати због различитих интереса држава у којима се примењује, као и елемената који га чине. „Тероризам је нелегално коришћење силе или насиља против људи и њихове имовине, да би се застрашила или угрозила влада, цивилно становништво, или део популације, како би се постигли политички или друштвени циљеви“, тврди се

¹ Sliwowski, G. (1975): *Legal Aspects of Terrorism, International Terrorism and World Security*; Carlton, D. and Schaerf, C. London, p.16.

² Dimitrijević, V. (1979): *Terorizam i ekstradikcija, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, стр. 542.

у дефиницији америчког Федералног истражног бироа. Стејт департмент у поглављу 22 Кодекса САД, Секције 2656, исту појаву види као „политички мотивисано насиље с предумишљајем које се врши против неборбених циљева од стране поднационалних група или тајних агената, обично с намером да се утиче на јавно мњење“. Министарство одбране исте државе има другачије мишљење: „тероризам је незаконита употреба силе – или претња употребом силе – или насиља против појединаца или имовине ради застрашивања влада и друштава, често због постизања политичких, верских или идеолошких циљева“. Три виталне националне службе (које управљају значајним променама у свету) имају три различита тумачења, јер је свака посматра партикуларно, из свог угла деловања.

Због политичких мотива међународно усвојена дефиниција не постоји, па стога нема јединственог фронта у обрачуну са највећим злом савремене цивилизације. Некадашња Фон Клаузевицева дефиниција да је „рат акт насиља који има за циљ да противника примора да изврши нашу вољу“, сада је проширена могућношћу да државе прикривено користе тероризам за остваривање својих политичких циљева. Отуда све већа драматика, неизвесност и спектакуларност, па и ширење круга потенцијалних мета, при чему је религија посебно плодно тло за стварање клица подела. Важно је остварити друштвени значај, кумулативни притисак на ставове, програме и понашања бројне публике, макар је подстаћи на размишљање о сврсисходности терористичког акта. Јавност заведена „хуманим причама“, често и не схвата како је олако увучена у вртлог злочина, па дајући за право урбаним убицама легитимизује активности у којима и сама може постати жртва! Страх је свеprisутан, а тортура толика да ни најмоћнији нису сигурни: маја 2005 године, амерички председник Буш евакуисан је из Беле куће, због „густог надоласећег облака“? По престанку узбуне, констатовано је да се ради о стварном облаку, па је чак и временска прогноза постала део терористичког арсенала!

Као сваки други социо-политички феномен и тероризам има своје узроке и генезу. То што су САД најчешће на мети не значи да је по среди „обрачун са демократијом“, како водећи амерички теоретичари желе приказати, али ни да је тероризам последица „економске глобализације“. Пре би се могло рећи да је реч о реакцији арапског света на америчко понашање на Блиском истоку и Персијском заливу, где охолост и нарцисоидност војне силе резултирају бумеранг ефектом по освајаче. Политичка филозофија утемељена на синтагми да „циљ оправдава средства“ не може хуманизовати маске цивила, док ћутање међународних правосудних институција и Уједињених нација само може хомогенизовати Алахове фанатике. Само луди или политички необразовани лидери могу замислити како је живот једног њиховог грађанина, вреднији него читава друга друштва која се несметано могу уништавати, бом-

бардовањем са далеких висина! Слика тероризма је вишедимензионална, баш као што савремене религије метаморфозом мењају своја лица и наличја. На пример, у исламској заједници лагано нестаје световно-духовни појмовник, уступајући место секуларно-религиозној реторици која жигосе све који јој се супротставе! Тако се рађа жеђ за осветом, која је све опаснија, поготово што све више страдају невини. Њоме се отвара Пандорина кутија мржње и конфликта којима нема краја. Безбедност се не може темељити на сили. Борба против тероризма не сме бити само безбедносно-војна и полицијска, већ превентивна, идеолошко-пропагандна, масмедијска и политичка!

Савремена цивилизација готово и да не схвата да монопол у стварању духовног простора данас припада масмедијима, односно комуникацијским империјама које снажним технолошким чудима у наше домове уносе слике живота других људи. Основна грешка је мислити да холивудски филмови или Мек-новости (по узору на ланце истоврсне брзе хране) креирају глобални идентитет! Укидајући географску дистанцу (све се то дешава пред нашим очима) и психичку изолованост (можда ћемо ми бити следећи), медији постепено освајају наше слободе, али и мишљења, ставове, навике, моделе понашања. Тако и насиље мења свест јавности, јер иконе новог поретка агресивним приступом телевизијске слике сцене патњи и трагедија уносе у домове обичних људи. Медији су обавезни део сценографије терористичког чина, незаобилазни сегмент који продире у све поре рањивости неког друштва, па је необично важно да се придобије што већа наклоност публике широм планете. Антологијски снимци припадника јужновијетнамске полиције који пред оком камере убија голобрадог дечака, преокренули су поглед светске јавности на рат у Вијетнаму, па се од тог тренутка телевизија може сматрати најснажнијим пропагандним медијем. Прећуткивање догађаја примењивано у неким приликама (инвазија на Фокланде) није показало добре резултате, али право питање је како наћи меру у медијатизацији путева информација, а да оне не прерасту у пропаганду? Може ли се у глобалном комуникационом простору извештавати о тероризму на нивоу самог догађаја или је неопходна његова позадина, анализа, па и даља пројекција? Постају ли, можда, неки медији саучесници или промотери терористичких идеја стављајући своје технолошке и кадровске ресурсе у службу величања одређених замисли, поготово ако у позадини стоји државни тероризам?

Као камелеон, тероризам се прилагођава променама у друштвеном окружењу. Догађаји се планирају, стварају и реализују, уз намерно креирање масовности, како би последице биле интезивније и пропагандно веће. На пример, Хезболах отимањем двојице војника баца удицу Израелу, да би се потом камуфлирао међу цивилним становништвом Либана, далеко од било какве контроле његове немоћне војске. Куће, школе, насеља и верски објекти

намерно се претварају у терористичка склоништа и бункере, тако да касније слике њихових уништења и разарања асоцирају светску публику на жртве и страдања невиних. Највећи део светске публике је медијски неписмен, што значи да војни удари, без обзира на оправданост, не смеју имати катастрофалне последице, јер ће вештом радикализацијом јавности жртве послужити као генератори за нове терористичке контраударе. У жестокиим разарањима свака лудост се може објаснити новом лудошћу, на лаж одговорити већом лажи, тако да се страдања цивила, могућа у сваком сукобу, драматично окрећу против починилаца. Тако Израел својим суровим мерама одмазде чини катастрофалну грешку јер на тај начин постаје највећи савезник терористима који доказују како је реч о „истинском рату против исламске цивилизације“! Битка није на оружаном плану, како се погрешно мисли, већ у сфери масовне хипнозе ТВ-гледалишта, које одлуке доноси под дејством екранизованих слика које често не представљају реалан одраз стварности.

Терористима треба крвави сукоб зато што њиме подхрањују даљу радикализацију конфликта, обезбеђујући бесплатну промоцију на свим глобалним масмедиијским мрежама. Страдања и патње невиних цивила представљају њихово оружје, тако да се далеко од очију јавности рађа нови тоталитаризам, уткан у модерне погледе на свет. Наглашавајући посебну вредност ислама као религије која има надисторијски карактер, већина исламских екстремистичких организација тенденциозно тумачи Куран, јер им радикализација затвара просторе размене знања и мешања култура. Сваки рат резултира разарањем, жртвама и мржњом према нападачима, тако да се економски уништене заједнице самоизолују, тражећи решење у освети и новој спирали насиља. Конзерватизам се враћа на велика врата, стари ауторитети нестају уступајући место новим, „осведоченим борцима“, док џихад представља конкретан одговор архинепријатељима ислама. На доктринарном плану гуше се сви либерални и мултирелигијски покрети, форсира антисемитизам, уз очигледни план настајања нове државе која ће устројити традиционални државни поредак. Одговарајућа пажња даје се лику вође, који је изабран од Бога како би спасао исламску културу, па у том контексту треба проучавати честе поруке Осаме бин Ладена. Вешто уклапајући историјски контекст и друштвени простор, преображавањем тероризма у савремени облик тоталитаризма, креатори екстремизма тихо и постепено укидају грађанске и духовне слободе, претварајући друштвени систем у обновљено друштво верски и морално обавезно према Богу. Потирање свих других погледа на свет и специфичан презир према другим идеологијама, лаконски воде прокламованим циљевима стварања сопствених резервата, што је својеврстан ирационализам и модерна тиранија. Муслимански фундаментализам снажном медијском иконографијом пробудио је успавани хришћански фундаментализам, стварајући зачарани круг из којег је тешко наћи излаз.

Исламистичке групе и организације треба у већем проценту укључити у светске политичке токове, јер њиховим интегрисањем у вршење глобалне власти негативну енергију усмеравамо ка другим полигонима. На тај начин сужава се простор за настајање нових екстремистичких извора незадовољстава, социјални и културни извори постају заједничко врело напајања идејама и мишљењима, па глобални погледи добијају на уверљивости. Демократизација других народа и култура не може се вршити војним интервенцијама и камуфлираним акцијама са стране. Иницијална каписла мора доћи из домицилних средина као аутентичан захтев за самомењањем, при чему је међународна заједница координатор који саветима, благонаклоношћу, па и искреним финансијским улагањима иницира демократске промене. Насиље се не може победити већим насиљем, јер вртлози смрти производе нови фанатизам и рушилачке нагоне. Дистрибуција страха резултат је организоване пропагандне кампање којом тероризам преобликује савремени свет. Без снажне медијске промоције и журналистичких сензација, тероризам скоро да не постоји! Вести којим прекидате медијске програме, постају храна глобалној публици која, засута густим ројевима информација, тражи оне са више крви, патњи и ужаса, наравно, из других средина.

Контекст добре промоције и трансформација тероризма

Пропагандни ратови заснивају се на изванредном познавању традиције, културе, обичаја и веровања противничке стране, при чему је битно обезбедити одговарајућу медијску покривеност догађаја. Најблиставија акција терориста као да се није ни догодила ако је масмедији нису регистровали. Зато се приликом пројектовања акција са посебном одмереношћу планира стратегија привлачења пажње јавног мњења. Феномен опчињености остварује се само максималном мотивацијом аудиторијума, при чему се безобзирно користи лакомисленост и необразовање новинара који у трци за сензационализмом и конкуренцијом запостављају основна етичка начела. Крв и смрт најбоље подижу тираже и рејтинге, због чега тероризам постаје масмедијски спектакл који вас својом суровошћу и неизвесним исходом привлачи за екране, радио-пријемнике, странице штампе или Интернета. То више није проблем богатих, „демократских“ држава, већ глобална брига чије је решење важно за опстанак цивилизације. „Наши су људи жељни да умру исто толико колико су Американци жељни да живе“, наводи француски постмодерниста Бодријар као мото исламских милитариста, наглашавајући да се сада све игра око смрти – стварне, симболичке и обредно-жртвене. Симболичка моћ а priori добија медијски карактер јер, представљена говором и сликом, намеће артифицијелну стварност која привилегованим елитама доноси политичку и

економску корист. Како извештавати о терористичким акцијама а не подлећи фасцинацији и пропагирању видљивих идеја и невидљивих циљева терориста, сложено је питање чији ћемо одговор тражити у овом делу књиге! Како спречити речи да постану отров, лажи да буду кредибилне, а ТВ програме да пропагирају конфликте?

У теорији се често наводи пример отмице авиона TWA 847 на линији Рим – Каиро, 14.6.1985, од стране тројице припадника Хезболаха, са захтевом пуштања 776 шиита из израелских затвора. Током седамнаест дана неизвесности авион је неколико пута летео између Бејрута и Алжира, сваки пут ослобађајући жене и децу, па на крају и остале путнике, док коначно као таоци нису остали само амерички грађани (њих 39). У међувремену америчка јавност је са посебном пажњом пратила судбину киднапованих, због чега је на просторе дешавања послато неколико специјалних екипа, са близу стотину новинара, продуцентата, сниматеља и аналитичара. Три водеће америчке тв-мреже („ABC“, „NBC“ и „CBS“) прекинуле су уобичајену програмску шему специјалним емисијама репортера са лица места, док је у стандардним информативним емисијама током кризе објављено 514 вести и извештаја, што је у просеку више од 20 дневно. Јавност је буквално наркотизирана темом која је наметнута, па се скоро сваког сата говорило само о актуелном проблему, узрокујући „домино ефекат“ који захтева хиперпродукцијски ланац увек свежих информација. Глад публике се хранила производњом неселектованих садржаја, јер да би оправдали трошкове масмедиских корпорација новинари су, оптерећени конкуренцијом, морали да „копају“ нове поруке, разговоре са породицама отетих путника, ослобођеним таоцима, реакцијама грађана и политичара, што је резултирало јачањем кумулативног притиска на политичке центре одлучивања. Пропагандна питања члановима породица, типа „Да ли би америчка администрација морала да изврши притисак на Израел да пусти шиитске затворенике?“ унапред су иницирала одговор, тако да се стварањем ирационалне атмосфере страха и забринутости унапред искључила могућност рационалног одлучивања. Због растућег незадовољства јавног мњења Реганова администрација је попустила испуњавајући захтеве терориста, па се на први поглед све завршило идилично. У пракси то је био пораз политике која је поклекла пред захтевима терориста због великих грешака медија, који су уместо регистратора дешавања преузели активну улогу учесника који опредељују курс одлучивања. Несвесно, упали су у замку коју су им припремили медијски експерти консултовани с друге стране, што је одлично запазио британски новинар Џон Булок: „Њихова вешта манипулација америчким ТВ мрежама рађена је сасвим свесно. Диломирани стручњаци за медије који су студије завршили на америчким колеџима присуствовали су састанцима у кући Набиха Берија (једног од вођа акције – прим. аутора) у западном Бејруту док је разрађивана тактика“. Терористи су лукаво уочили глад медија

за шокантним, необичним вестима, нудећи им дозиране и увек ексклузивне информације, које су се низале као у јефтиним, холивудским филмовима. Спретно употребљавајући тржишну утакмицу великих медијских империја спречили су стварање информативне тишине, која је у оваквим ситуацијама најбоље решење. На тај начин елиминисана је и контрола садржаја, тако да су доминацију имали они, а не власт која је поседовала журналистичке центре. Уочите законитост која се у овим активностима увек обнавља, модификована и прилагођена новим технолошким открићима: нема тероризма без медијске инструментализације!

На почетку тероризам се руководио револуционарним идејама правде и социјалне неједнакости, што је удаљени ехо вијетнамског синдрома, студентских немира, али и најава верских екстремизама. Насилне методе решавања криза најпопуларније су код младих, који очарани Маркузовим идејама о „природном праву“ потлачених да се бране макијавелистичким доктринама, организују терористичке групе широм планете. Методе напада су важни политичари, финансијски магнати и војне старешине, да би схвативши да тиме не постижу занимање јавности терористи прешли на угрожавање живота невиних цивила. Проучите спектакуларно киднаповање израелских учесника Олимпијских игара у Минхену (1972), недела „Црвених бригада“, укључујући отмицу и убиство тадашњег италијанског премијера Алда Мора (1978), изнуду пуштања баскијских терориста након киднаповања немачког конзула у Сан Себастијану, чувену кризу техранских талаца, уцену ОПЕК-а животом министра за нафту, итд. и видећете колика је важност ефеката медијског извештавања. „Непосредност, ексклузивност и драма (уколико је жешћа и опаснија утолико боље) постају на тај начин главне ‘удице’ за привлачење гледалаца и обезбеђивање прихода од реклама“, пише Брус Хофман, врсни познавалац ове проблематике, закључујући да продуженим трајањем обезбеђују „централно место у телевизијским програмима, како вести, тако и забавним“ (2000:126)³. Тог тренутка је обезбеђен максималан публицитет, јер практично нико више није био сигуран да ли ће једног дана постати талац? Уживљавање публике донело је праве ефекте самом чину терориста који педантно планирају сваки детаљ акције, обавезно предвиђајући време и кадрове који се сервирају масмедијима. Тероризам као говор симбола циљ остварује изазивањем страха, панике и дефетизма, а ако то посредством камера види читав свет ефекат је потпун.

У појединим драматичним ситуацијама актери као да чекају на долазак камера и њихово укључење правећи представу за далеки, заинтересовани аудиторијум, који пробуђеним осећањима постаје страна која навија, а понекад и одлучује. Сниматељ канадске телевизије се сећа демонстрација испред

3

америчке амбасаде у Техерану када је привидно мирна маса експлодирала: „Чим су се камере укључиле демонстранти су почели да вичу: ‘Death to Carter’, подигли песнице, деловали бесно и палили америчке заставе. После два минута дат је знак да је довољно за овај кадар. Онда је иста сцена поновљена за канадску публику која говори француски, при чему је руља викала: ‘La mort a Carter’“. Етнопсихологија је нови, битан момент у стратегији пропагандног деловања и психолошких удара. Ребус који ће открити победника још није отворен јер олако схватање да сто пута поновљена лаж постаје истина, коначно одлази у запећак. Моћ слике је невероватна, па јој велику пажњу обраћају сви учесници манипулативних процеса. Уочљиво је да су тероризам и масмедии у дијалектички реверзибилном односу, да су комплементарни, зависни и допуњавајући. Другим речима, они су као ватра и вода, акција и реакција, режија и филм.

Нестанком Берлинског зида (1989) дошло је до промене у геополитичком схватању дистрибуције економске и војне моћи, што су терористи искористили за хитно редефинисање форми организовања и смера деловања. Некадашње „ослободилачке организације“, чији је покровитељ била ЦИА или сличне обавештајне службе, отеле су се контроли својих ментора, не поштујући наредбе о распуштању пошто је њихов задатак (рушење комунизма) био обављен. Проблем је настао у даљем артикулисању активности, јер људи обучени да врше терор над другима у миру не знају ништа друго да раде. Отуђена моћ је најопаснија, тако да пропагандно прикривање злочина може да се врати као лоша последица онима који су је креирали. Берлински „Јунге велт“ подсећа на постојање тзв. табу тема, па „политичари и медији на западу нису заинтересовани за откривање босанске прошлости данашњих атентатора – самоубица, јер би то јавности наговестило да су државе НАТО, а нарочито САД, терористичко чудовиште саме створиле. О тој вези се, додуше, након 11. септембра већ дискутовало, али искључиво с обзиром на осамдесете године у Авганистану“.

Репертоар манипулација обogaћен је новим и ужаснијим примерима косовске драме, лицемеран и насилнички истовремено. Стварањем терористичке „Ослободилачке војске Косова“ почео је крвави обрачун са политичким неистомишљеницима унутар албанског живља, с циљем радикализације међународног мњења. Нападајући полицијске станице, возила, српске сељаке, поштаре, шумаре и друге представнике националних група, терористи су провоцирали страх и осећање несигурности, појачавајући тензију суровим убиствима Албанаца који су изражавали лојалност матичној држави. Намера је да се светској јавности пошаље порука непризнавања државе – пуцајући у ове људе убијате њене симболе. Рецепт је већ коришћен у сличним операцијама у Индокини, Хаитију, Авганистану и другим државама, када су

тајним операцијама обавештајних служби САД убице носилаца политичког система, постајали ослободиоци. Званично проглашена терористичка група (Роберт Гелбард је 23. II 1998. изјавио: „Оштро осуђујемо терористичке акције на Косову. ОВК је без сумње терористичка група“) преко ноћи, уз помоћ медија прераста у „покрет за слободу“. Спретно користећи често неконтролисане и непримерене одговоре југословенских снага безбедности или паравојних јединица које су ношене жељом освете за побијеним или киднапованим колегама, такође, чиниле злочине, они су у координацији са глобалном медијском мрежом конструисали једну од најмрачнијих слика о неком народу у савременој цивилизацији. Оног тренутка када је слика америчког представника Ричарда Холбрука како прекрштених ногу мирно седи и разговара са шиптарским терористима муњевитом брзином обишла планету, било је јасно да се најмоћнија сила данашњице определила за активно учешће у преобликовању балканских простора. Оно што је наш нобеловац Иво Андрић једном приликом рекао о штампи, одлично одсликава стање пропагандног терора: „У већини чланака у штампи, на радију и телевизији има мишљења и судова, али мало чињеница и података. Већина даје оштре судове, настојећи да оштрином привуку пажњу читалаца и слушалаца; они не желе да поуче и просвете, него да убеде или разувере“. Проблем се појавио накнадно, када су „бели муџахедини“ своје кампове почели ширити управо по Косову, Босни и Албанији, припремајући се да по добијању смртоносних налога из терористичких штабова крену у тајне операције управо против дојучерашњих покровитеља! Међу регрутима у новоформираним центрима „Ал Каиде“ све више је преобраћеника у мухамеданску веру из европских држава, што ће знатно отежати идентификацију терориста, па Србија по ко зна који пут добија улогу природне бране демократског света.

У тоталној пропаганди прљави трикови су често коришћени, јер мета ка којој је отровна жаока уперена обавезно је крива за оно што ће јој се догодити. Све веће сиромаштво и беда провоцирали су нове облике тероризма, а пошто је круг богатих држава све ужи јасно је што ће оне све више бити на мети. Одмазде и брутална кажњавања читавих народа резултираће растом нових акција, док објекти напада постају потенцијално сви становници планете. Отуда различита схватања самог појма: оно што је за неког терориста, за другог је герилац, борац за слободу! Демократски свет нападе, попут оних у САД, доживљава као насиље у којем страдају невине жртве, али истовремено задржава други аршин за тајне операције и помоћ активистима укљученим у борбе против њихових идеолошких противника. Исламски свет инсистира да се из западне дефиниције тероризма изузму „ослободилачки покрети“, чиме се затвара зачарани круг магле и збуњености. Двоструки стандарди за иста (не)дела морају уступити место принципима универзализма! Ако прихватимо да се терористичким актом сматра свако насиље које изазива људске и мате-

ријалне жртве, а има за циљ застрашивање становништва и утицај на одлуке влада одређених држава, фокус остаје на политичким мотивима. Мислимо да се ту крије нова грешка – савремени тероризам све више добија религиозне и економске мотиве, који страховитим ефектима провоцирају политичке одлуке као последице.

Када је средином маја 2004. од подметнуте бомбе на путу за Газу, у терористичком нападу, погинуло шест израелских војника телевизијским екранима су доминирале слике палестинских екстремиста који парадиралу улицама града носећи као трофеје делове тела погинулих. У историји „Хамаса“ први пут је организована својеврсна терористичка конференција за штампу, на којој маскирани борац представницима медија показује раскомадане делове тела настрадалих израелских војника. Шокирање није само у функцији спектакла, већ и доброг познавања традиционалних учења по којима погреб код Јевреја има посебан значај. Верује се да покојници чија тела нису у целости сахрањена, не могу да очекују долазак Свевишњег и да су њихове душе осуђене на вечито лутање тамом, па катарска телевизија „Ал Џазира“ нимало случајно данима приказује исти снимак. Игра је сурова и немилосрдна, пред очима јавности и заслепљујућих медијских рефлектора, тако да нема времена за грешке које се брзо кажњавају. Нпр. за шиите, градови Кербал и Наџиф, представљају света места, тако да је улазак наоружаних америчких трупа на њихову територију практично обезбедио подршку верским вођама за позив на општи отпор окупационим снагама. Пентагон је забранио приказивање призора сахрана младића убијених у Ираку, али бумеранг ефекат биће изненађујући: уместо јавне почести која им је припадала, погребни у кругу породица резултираће застрашујућим хуком масовног незадовољства и гласина које нико не може зауставити. Истина, ма каква била морала је у крупни план! Претерана медијска пажња уперена према америчким успесима, високе новчане награде, уз организовање низа састанака и конференција које су за циљ имале стварање светског антитерористичког покрета, као ехо произвело је култ Бин Ладена, чије идеје живе у срцима великог броја припадника ислама. Репресија ствара отпор, агресивна пропаганда - контрапропаганду.

Амерички стратези дуго су грешили сматрајући да носиоце отпора чине бивше присталице Садама Хусеина и страни терористи, а када се бунт проширио читавом територијом оптужили су припаднике локалне шиитске полиције „Ал Махди“. Нису схватили да је реч о миту из Курана (али и Библије) о свецу који је нестао у морским дубинама како би се појавио једног дана са војском праведника и кренуо у борбу за ослобођење од Зла. Пошто излазе из чистог мора боја светих ратника је зелена - што симболизује долазак ислама. Ирачани су намерно „заборавили“ да би то требало да буде истог дана са појавом Исуса Христа у Јерусалиму, што хришћани познају као мит о судњем

дану. У џамији Барата, подигнутој на темељима ранохришћанског манастира 37. године Хиџре (699. г. н. е.), познатој по чудотворном камену Пророковог брата Алије, као реликвија чува се комад белог мермера за који се верује да је на њега Богородица први пут спустила малог Исуса. Историчари претпостављају да су се калуђери повукли током крсташких ратова, при чему не треба занемарити податак да и данас у Ираку живи око 8% хришћана. Жестоко осуђујући „Ал Махдија“, амерички пропагандисти са коалиционим тимовима практично су дували у једра ирачкој ослободилачкој идеји и новом вођи, ал Садру, чија харизма расте невероватном брзином. Глобална моћ се руши у пустињском песку стварајући неконтролисани револт који се може трансформисати кроз експлозију тероризма који постаје дифузан, децентрализован и локализован. Митови се најбрже и најефектније шире управо у периодима агресије, тако да физичким уклањањем њихових носилаца практично пропагирају њихов дух, који трајно остаје као порука у душама масовног аудиторијума. Тако се из релативно усамљене терористичке организације ствара глобални покрет који усисава милитантне присталице ислама, али и бројне авантуристе који изнајмљивањем свог оружја одрађују прљаве послове. Отуда међу ухапшеним терористима све више муслиманских „проелитиста“, јер све сумњивијој, разгранатој мрежи исламских ћелија у западној Европи и САД требају нови сарадници, без традиционалних верских и етничких обележја. Ударна моћ „Ал Каиде“ није ослабљена како заговарају наики амерички аналитичари. Напротив, она је само распршена, децентрализована и милитаризована до крајњих граница! Дурбини јавне пажње били су усмерени у погрешном правцу, а грешка са тортуром затвореника омогућила је масакрирање сопствене пропаганде, која се вратила као бумеранг. Анатемисање митова дошло је уље на ватру доприносећи да сунити јавно подрже идеју отпора, драматично мењајући политички дискурс, па се не треба заваравати бајкама о брзом тријумфу. Чак, могуће је очекивати да ће амерички маринци остати без очекиваног решења, заглављени у лавиринту који су сами пројектовали!

На Интернету данас постоји више од две хиљаде сајтова терористичких организација, којима је због кратког и брзог креирања тешко ући у траг. Користећи неомеђене просторе глобалне мреже терористи пропагирају своје идеје, објављују приручнике за деловање и упутства за акције, прикупљају средства за даље активности, објављују саопштења за јавност и комуницирају са јавношћу. „Интернет је постао виртуелни логор за обуку терориста“, изјавио је Габријел Вајман, сарадник у вашингтонском Институту за мир, упозоравајући да се пропаганда све суптилније усмерава ка видео играма и цртаним филмовима, чиме се регрутују најмлађе генерације. „Ал Каида“ два пута месечно објављује нове садржаје у приручнику „Ал батал“, чији сваки број тематски обрађује различиту област из праксе тероризма. Неколико недеља пре серије отмица цивила и одсецања глава, на мрежи

је у броју 10 детаљно објашњавано како треба бирати жртву, на који начин је киднаповати, како преговарати, како извршити погубљење, како све то снимити и доставити медијима, на које адресе послати снимке упозорења. Зато све већи број држава оснива посебне јединице „виртуелних антитерориста“ чији је задатак уништавање противничких веб сајтова, као и анализа садржаја којом би им се ушло у траг. „Information Warfare“ или информатички рат постаје полигон нових супротстављања, при чему су моћне државе рањивије но икад! Америчка Агенција за одбрану информатичког система проценила је да су током „1995. информатички пирати кроз отворени део информатичких система Министарства одбране чак 250.000 пута покушали да стигну до заштићених података, али и да су у чак 160.000 случајева били успешни“ (Alexander, 1999:104)!

Доскора у америчкој обавештајној заједници (13 агенција и централних канцеларија) није било превише сагласности у процени способности „Ал Каидиних“ терориста да изведу и кибер напад на срце америчке слободе, грађане САД. Страховало се од традиционалних и технички опремљенијих непријатеља, као што су Кина и Русија. Сада се већ верује да, како каже Роџер Креси, шеф посебног председничког одбора, није питање да ли ће, већ када ће терористи напасти из свих својих лаптопова са авганистанских брда дубоко сакривених у недрима историјског краљевства Бактрије, које се већ хиљадама година бори против сваког управљача светом, рачунајући персијског цара Дарија и Александра Великог. Ако мислите да између Кашмира и Косова нема заједничких нити, правите велику грешку. Трагови финансијских токова често указују на налогодавце терористичких активности!

Тероризам и њублицитет

Модерни тероризам је скројен тако да буде прилагођен медијима и савременим средствима комуникације. Терористи желе да владе и јавност обратe пажњу на њихово деловање, али тако што ће медији обезбедити вођење пропагандне кампање. Често се тврди да је тероризам калкулисано насиље, обично усмерен на симболичне мете, дизајниран да пренесе политичку или верску поруку. Поред тога, циљ терориста може бити и придобијање шире подршке јавности, провокација на коју би циљана земља могла да одговори исхитрено и самим тим погрешно, привлачење нових чланова у организацију, поларизација јавног мњења, демонстрација способности да другоме нанесу бол, или доказ да се влада циљане земље може угрозити.

Наравно, терористи привлаче пажњу медија. Тимоти Мек Веј који је осуђен за терористички напад у Оклахома Ситију у Америци, у којем је погинуло 168 људи, рекао је да је изабрао зграду која је била у власништву феде-

ралних власти „јер је око ње било доста отвореног простора, тако да је могла лепо да се сними фото-апаратима и камерама“. Италијански левичари, „Црвене бригаде“, нападали су суботом да би њихове акције биле објављене у недељним новинама које имају већи тираж. Палестински „Црни септембар“ отео је израелске спортисте на Олимпијади у Минхену, 1972. године зато што су све телевизије већ пратиле игре и зато што су се новинари из читавог света већ налазили тамо. Неке терористичке групе пажљиво проучавају медије, док друге имају своје медијске операције. Колумбијски левичари покрета „ФАРЦ“ имају сопствени радио програм, док готово све терористичке организације настале од појаве Интернета имају своје презентације.

Уколико поставимо питање да ли медији „помажу“ терористима одговор би могао бити различит. Најједноставније је рећи да је сваки публицитет добар публицитет. Та максима се може односити и на тероризам, па чак и ако се деси да подметнута бомба не експлодира, сам чин терористичког напада послужиће да се о тој терористичкој групи прича и пише. Тероризам има несразмерно велик простор у медијима, у програмима вести, али он може у први план истаћи и занемаривана политичка питања попут таласа палестинског тероризма који је седамдесетих и осамдесетих година побудио пажњу светске јавности на оно што се на простору на коме живе Палестинци дешавало и пре тог времена. Тероризам такође може да покрене дебату у јавности о одређеном питању истичући у медијима обе стране; радикалне ставове терориста са једне, и жртава терористичких напада са друге.

Међутим, у исто време постоји и сумња да ли медији заиста помажу терористима. Напади се могу измаћи контроли или могу имати непредвиђене последице. Превелик покољ може одагнати потенцијалне присталице и симпатизере, терористичке акције имају различито значење за различиту публику, па чак и када се план терориста оствари у потпуности они нужно не контролишу начин на који ће медији извештавати или пратити њихову причу. Коначно, када се употреби термин терориста, он привлачи пажњу публике у односу на методе одређене групе, а не на поруку те групе. То често ускраћује легитимет циљевима те групе у очима јавног мњења. Зашто онда медији прате терористичке нападе, зар не би било много једноставније не извештавати и ускратити им публицитет који је један од основних циљева тероризма? Сваки новинар ће вам рећи да терористи јесу вест. Постоји симболична веза између терориста који желе пажњу и медија који траже драматичне приче које ће повећати тираж или гледаност. Већина медијских организација, иако свесна да терористичке групе манипулишу медијима, желе да извештавају о значајним догађајима, али тако да не постану отворена сцена за терористе. Међутим, телевизијске вести посебно, постале су невољни партнер у позоришту тероризма.

Начин на који медији извештавају може да утиче на исход терористичког инцидента. Смишљена кампања у извештавању отмице понекад може заштитити животе талаца и то пре свега добијањем подршке међународног јавног мњења у захтеву да се отети ослободе. Са друге стране, извештавање медија може пролонгирати отмицу пошто би терористи могли да одуговлаче решење кризе све док се публицитет, а самим тим и пажња јавности не смање. Када се на телевизији појаве вести о нападу који је у току, временски застој у приказивању онога што се дешава гледаоцу може изгледати као да влада не одговара довољно брзо на оно што се дешава, па се тако појачава притисак на званичнике да реше ситуацију, можда исхитрено, уз опасне последице. Извештавање медија такође може угрозити или прекинути антитерористичку операцију. Медији могу довести и до хапшења терориста. Одлука једног од највећих америчких дневника да објави манифест „Унибомбера“, усамљеног терористе који је на разне адресе слао писма са експлозивним пуњењем и који је 17 година остао неухватљив за агенте Федералног истражног бироа, довела је до идентификације и хапшења.

Не треба заборавити да су често мете терориста и сами медији. Напади на медије могу помоћи да се привуче пажња или да се утиче на начин на који ће извештавати. Писма са прахом антракса добило је неколико америчких редакција, исламски милитанти из Пакистана, повезани са „Ал Каидом“ намамили су новинара „Волстрит журнала“, Данијела Перла на интервју да би га потом отели и убили. Обавештајни извештаји објављени у Америци говоре да је „Ал Каида“ извиђала штаб радија „Слободна Европа“ у Прагу, задуженог за пропаганду према источноевропским земљама, озбиљно разматрајући могућност да га нападне. Коју деценију раније терористи у Бејруту убијали су или отимали стране новинаре које су сматрали непријатељски настројеним. Новинар „АП-а“ Тери Андерсон провео је седам година као талац у Либану, а баскијска сепараристичка организација „ЕТА“ убила је шпанског уредника новина које су објавиле антитерористички манифест.

Приметно је, међутим, да неке земље покушавају да контролишу медијске извештаје о тероризму. Осамдесетих година Британија је забранила преношење изјава чланова терористичких организација или њихових симпатизера, повинујући се захтеву тадашњег премијера Маргарет Тачер. Она је тврдила да је најбржи начин да се угуши тероризам „прекидање довода кесеоника, односно публицитета“. Оне државе које не регулишу начин на који медији извештавају о тероризму од њих захтевају да се добровољно „уздрже“ од покривања таквих догађаја, или из разлога угрожавања националне безбедности, или да би се спречили терористи да изнесу своја политичка гледишта. После напада на Америку 11. септембра 2001. године администрација председника Буша тражила је од националних ТВ мрежа да не емитују видео-

снимке Осаме Бин Ладена пошто би оне могле да садрже шифроване поруке са инструкцијама за будуће нападе. Други амерички званичници говорили су да извештавање о slabим тачкама одбране на територији САД може помоћи терористима да планирају будуће нападе.

Терористи такође адаптирају своје методе и поруке прилагођавајући се медијима који се мењају. Отмица путничких авиона постала је терористичка пракса тек пошто се појавио први комуникациони сателит који је омогућио преносење слике у читавом свету. На тај начин отмица се могла пратити као директан пренос догађаја. Стратегија „Ал Каиде“ да не преузима одговорност за нападе које изврши, за разлику од некадашњих терористичких организација, доводи до веће несигурности у нападнутој земљи и самим тим до веће заступљености у медијима. Раст сателитских, глобалних мрежа, као и све веће могућности слања слике посредством Интернета омогућили су терористима да сами праве своје видео снимке, попут оних на којима се види убиство већ поменутог новинара Данијела Перла, односно странаца који раде за америчке компаније у Ираку и Саудијској Арабији. Ти снимци могли су се видети чак на „CNN-у“. Британски „Би-Би-Си“ одлучио је да их не прикаже. Терористи су тако научили да користе Интернет и створе сопствену пропагандну продукцију, али исто тако и да тајно комуницирају, планирају нападе, промовишу се или прикупљају новац за своју организацију. Проток информација на мрежи је тешко предвидети или контролисати. За сада је још увек немогуће посредством Интернета доћи до читаве циљане публике у истом тренутку, као што је то могуће ако спектакуларни терористички напад преноси телевизија. Ипак, гласине које се шире на Интернету често се преносе у друге медије.

Установили смо, дакле, да медији играју кључну улогу када су у питању последице неке катастрофе настале терористичким нападом. Они пружају потребне информације, дају саопштења и инструкције које се односе на службе које треба да помогну жртвама и њиховим породицама. Медији такође могу представљати извор наде за посредно и непосредно угрожене. Ипак, у већини случајева гледање телевизијског програма који се односи на било какву катастрофу, посебно ону изазвану тероризмом, има негативан ефекат. Иако се ова област до сада мало истраживала, или су та истраживања остала недоступна широј јавности, ево симптома после којих би требало да размислите да ли и даље да пратите телевизијски програм одређене станице: ако осећате да сте анксиозни, ако не можете да одвојите поглед са екрана иако бисте то желели, или ако имате проблема са спавањем после гледања таквог програма. Управо овакав савет упућен је многим Американцима после терористичких напада на Њујорк и Вашингтон. Према истраживањима агенције ДеФлеур и Денис, објављеним 2002. године, америчка породица је у просеку дневно гледала више од седам сати ТВ програма. Нажалост, већина

вести на телевизији су лоше вести. Нико не објављује вест о томе да се авион безбедно спустио на писту, или да је аутомобил без инцидента стигао на своје одредиште.

Принципи, али и подаци о гледаности телевизије који важе за Сједињене Државе у мањој или већој мери могу се применити и на остатак онога што најчешће зовемо „западном цивилизацијом“ у коју су интегрисане и земље које том географском појму никако не припадају. Тако тероризам улази у живот свих нас, пре свега оних који су се у некој ранијој терминологији могли назвати „радничком класом“. Данас тај термин означава оне који морају свакодневно радити да би обезбедили егзистенцију. Зато говорити о једном, изолованом дану терора и тероризма представља опасну грешку у коју медији свесно улазе обрађујући дневне вести и дичући тираж, односно гледаност. Тако се повезује и трећа карика у ланцу тероризма и медија. То је сама држава. Терористичка претња често представља оправдање за репресију коју чине инструменти државе: војска, полиција и правни систем. Чини се да на овом месту треба коначно објаснити и неке стереотипе који владају када су у питању медији и начин на који функционишу у кризним ситуацијама. Следећи примери могу послужити и онима који покушавају да контролишу кризну ситуацију и спрече да терористи натерају медије да извештавају управо како њима (терористима) одговара. Дакле, које су типичне грешке и заблуде представника држава или влада изложених тероризму?

Прва заблуда која се често може чути је да медији располажу стручњацима који су добро обавештени о кризној ситуацији која се појавила. Нажалост, медији су толико неприпремљени да извештавају о кризној ситуацији да понекад и просечан гледалац то може да примети. Ни једна медијска организација нема толико средстава да држи извештаче на сваком потенцијалном кризном жаришту. Управо зато нам се чини да о свакој новој ситуацији која се појави извештава неко коме оно о чему говори уопште није познато, да не зна о каквом се инциденту ради, у чему је проблем или какве су околности. Брзо ишчитавање података са Интернета или из богате архиве никада не може заменити добре, поуздане изворе са терена!

Друга погрешна премиса говори да је медијима потребно одређено време да схвате оно што доживљава нека особа директно изложена терористичком нападу. Медији су генерално под толиким притиском да први објаве информацију да ће поверовати или искористити сваку информацију коју добију у току кризне ситуације. Новинари се у ситуацији када је мало чињеница брзо окрећу спекулацијама и гласинама. Тада често долази и до нагађања у „последњи час“, што значи да репортер са лица места, притиснут захтевом да нешто каже, сам одлучи у ком правцу ће се криза одвијати, које су то кључне чињенице и какви се закључци могу извући, иако има само де-

лимитне и често непроверене информације. Један београдски угледни спољнополитички саветник више премијера и министара први је оценио, само неколико сати после терористичког напада на Мадрид 11. марта 2004. године, да се ради о нападу „ЕТА“, иако је истог дана постало јасно да је подметање експлозива у више мадридских возова дело исламских интегрита. Подлегао је захтеву медија да одмах донесе свој суд.

Са следећим примером најчешће смо се сусретали током бурних година распада и ратова на тлу претходне Југославије. Наиме, наши политичари и на несрећу, они који су морали да се баве државном пропагандом, мислили су да уколико страним новинарима објасне све околности, они ће то схватити и помоћи нам да разрешимо ситуацију. Погрешно! Што више објашњавамо мање су шансе да желе да нас схвате, нарочито уколико се у објашњења упуштамо у току живе радио или ТВ емисије. Медијима је потребна кратка и јасна информација, у што краћем временском року. О детаљима и исправкама, па и објашњењима, позабавиће се много касније, најчешће никад.

Из претходне грешке се упада у следећу јер је логично помислити да медији у кризним ситуацијама треба да добију посебан третман и приступ догађају. У кризној ситуацији, нарочито оној у којој је у питању тероризам, приступ медија мора бити ригорозно контролисан. Додуше, тешко им је објаснити зашто се тако поступа са њима. Ипак, ако се нађете у ситуацији да објашњавате, разлози су следећи: лична безбедност оних о којима желе да говоре и пишу, безбедност и статус оних који преговарају биће угрожени непланираним и непредвидљивим реакцијама трећих лица у кризној ситуацији, посебно медија. Никад не помињите безбедност новинара. Најбоље приче су увек тамо где је најопасније, па је њих и најмање у масмедијима!

Просечан представник стране која покушава да реши кризну ситуацију често ће помислити да ће прикупљање чињеница и одлагање обраћања медијима донети боље резултате. Нажалост, медији не желе да чекају додатне чињенице. Што је криза интензивнија медијима је потребније да одмах објаве информацију, детаљ по детаљ, инцидент по инцидент. Зато треба имати припремљене чињенице и податке тако да новинари могу у ходу користити податке које сте им припремили. Кад год се нешто догодило увек се појављује феномен „паралелне приче“. То је реалност коју ствара перцепција медија, односно потреба да се изађе са причом, без обзира колико она била удаљена од стварног догађаја. С друге стране постоји и реална ситуација. Често ће вам се десити, ако представљате старану која покушава да реши кризну ситуацију, да говорите о ономе што се стварно дешава а да вас новинари питају о ономе што се налази у њиховим извештајима и што представља њихову перцепцију онога што се десило. Зато би требало да „натерате“ репортера да своју вер-

зију усагласи са чињеницама које нудите. Само тако ће нестати биполарност представа.

Медијско ускраћивање промовисања терористичких аката има далекосежне последице у њиховом сузбијању, због чега носиоци радикалног екстремизма оснивају сопствена средства информисања како би сачували утицај на јавно мњење. Отуда константно праћење савремених технологија и усавршавања специјализованих сазнања и вештина, јер пропаганда будућности улази у очи и уши маса као сопствено мишљење. Државни тероризам у новим формама и организационим моделима, доживљава ренесансу захваљујући спектакуларним, често самоубилачким акцијама. Време у масмедиима се закупљује енормним количинама проливане крви, живота убијених жена, деце и цивила, при чему таласи тероризма запљускују обале планете не наговештавајући када ће спирали насиља доћи крај. Свако има оправдање за своје активности и неразумевање за туђе, али тек верском индоктринацијом становништва и конкретизовањем етничких разлика настаје тло плодно за даље конфликте и мржње. Тероризам је, као што смо видели, стара појава, али тек успостављањем модерне медијске галаксије терористички акт постаје чин комуникације. У тријади терориста - жртва – примарни циљ, умећу се канали дифузије порука, па тако медији постају сенке терористичких (не)дела. Рејтинг гледаности терористичког догађаја расте са количином ужаса којег производи, па информационим токовима струје ројеви порука које указују на пропагандну димензију, посебно у потенцирању истакнутих захтева. Наклоност глобалног јавног мњења постиже се по цену фабриковања истине, што је често демонстрирано у наведеним примерима. Да ли ће критичка нота информативног садржаја бити уперена против или у корист актера терористичког чина, све више зависи од интереса власника медија, који комерцијализујући читав процес ствара нови профит. „Начин на који ће се формирати слика о тероризму у међународном комуницирању зависи од идеолошке боје самих терориста у датој земљи“, закључује Мирољуб Радојковић. „Уколико се циљеви – прокламације терориста више преклапају са идеолошким и културном матрицом у земљи извештавања, они могу рачунати са повољнијим третманом. Тако се, на пример, неки циљеву ‘Црвених бригада’ и ‘Солидарности’ мало разликују, али су први у буржоаској штампи означени као криминалци и револвераши, а други као покрет отпора“ (1988:44).

Изговарањем фразе: „Боже, дај ми да умрем као мученик“, терористи заувек стичу ореол мученика у очима својих истомишљеника, па њиховим убиством не решавамо проблем. Напротив, број идејних саплеменика се мултиплицира! Идеје се не могу ухапсити, нити затворити. Уместо једног затвореника добијамо два-три нова промотера тероризма, као кад хоботници уместо једне одсечене главе никну две нове. У свету тероризма гине се за Алаха, па

не треба да чуди што је међу самоубицама све више жена, иако оне у фундаменталистичким заједницама немају било каква права! У јануару 2002. Вафа Идрис, двадесет седмогодишња Палестинка, ушла је у историју тако што је себе дигла у ваздух на путу Џафа у Јерусалиму! Мада је средином осамдесетих година прошлог века, сличних примера било у Либану, може се рећи да од овог тренутка жене равноправно учествују у терористичким акцијама, стварајући чак посебне јединице (на пример, „Одред смрти“ у Ирану).

Пропагандни ратови све више се селе на Интернет, који неограниченошћу страница представља прави рај за скривање креатора информација. Исламистички сајтови свакодневно доносе поруке којима обавештавају неупућену или скептичну јавност, преузимајући одговорност за (не)дела која су починили. „Бригаде Ал Харамин извршиле су успешан бомбашки напад на седиште антитерористичких снага за хитно деловање при Министарству унутрашњих послова издајничке саудијске владе“, открива на арапском језику непозната екстремистичка група поводом акције у Ријаду, у којој су четири особе погинуле, а око 150 рањено. Програм и циљеви виде се анализом већ наредне реченице, по којој „пошто су храбри и племенити муџахедини Ал Каиде“ преокупирани ратом против верских крсташа, бригаде треба одлучно да нехришћанима покажу „каква је казна за јерес, отпадништво и злочин“. Технологија све више ради уместо човека, али њена мана је што јој једнак приступ имају и терористи и борци против тероризма. Глобални медији треба да служе глобалној јавности, никако политичким елитама! Само тако је могуће отклонити узроке терористичког лудила, које озбиљно нарушава тековине савремене цивилизације. Од појаве глобалних средстава комуникације, принуђени смо да, не ретко и уживо, присуствујемо масакрима невиних. Било да се ради о нападима на Њујорк или Вашингтон, Тел Авив или Јерусалим, Багдад, Москву или Беслан, на треперавим екранима гледали смо и још увек, свакодневно, гледамо како пред нашим очима нестају обични људи, који све до тренутка страдања ничим не учествују у причи о терористима и медијима који их прате. Трансформација у информатичко друштво или „доба слика света“ (Мартин Хајдегер), утемељена је на низу техника и метода инфората, којим због политике двоструких стандарда, практично, промовишемо тероризам, дозвољавајући светским нејединством да остане на глобалној сцени. Тероризам је тактика, а против ње се не може водити рат, већ дефинисати јасна идејна стратегија којом ће бити разбијена и уништена.

За терористе није важан догађај колико његова интерпретација, харизматски успех који треба да лебди на површини јавности. Убеђивање је ствар прецизности израза, па савремени терористи добро владају техникама масовне комуникације, свесни да у кризним ситуацијама упориште имају у феномену кључног проблема. Ефекти утицаја, моћи и завођења стапају се у

интезивирани информацију, која кидише на срца публике, тражећи њено разумевање и подршку. Војска терориста све више се интегрише у фронт којим отпочиње глобални рат, али да би се спречио није потребно насиље, већ дух! Ако желимо победити савремени тероризам морамо победити његове идеје, реформисати глобалну свест и образовање, медијску писменост!

Нажалост, култ смрти који се данас промовише као екстремизам муслиманских организација, постоји у скоро свим културама и религијама света. Жртвовање за потомство или виши циљ нису измислили ни „Ал Каида“ ни терористи из Северне Осетије, оно постоји много пре јапанских камиказа и голобраде, последње одбране Хитлеровог Берлина. У зависности од угла гледања ради се о убицама, односно мученицима. Проблем је у томе што поред ореола који за себе прибављају самотероризмом, у смрт воде недужне жртве, градећи култ смрти који директним преносима величају и неке глобалне ТВ-мреже. Међутим, као да не виде тихо настајање мржње према читавој култури којој терористи припадају, њено растакање, па тако долазимо до дилеме коју је још пре деценију уочио Режи Дебре, сматрајући да ће унутар социјалних муслиманских група „људи морати да бирају између локалних ајатолаха и Кока-коле“ („The New York Times“, 2. I 1994). Уместо да помогнемо нестанку култура сиромаштва, стварањем перманентних конфликта и низа доктринарних сукоба ниског интезитета, доприносимо даљој радикализацији страха, мржње, очаја и беспомоћности, при чему је одговорност обрнуто пропорционална моћи у политичко-војно-безбедоносно-економском пропагандном одлучивању.

Тако смо дошли до цивилизацијског апсурда у коме зарад жртвовања за будућност своје нације и деце, терористи уништавају друге нације и децу! Свако од ових убистава правда се политичким циљевима, бар тако пренесе медији, али суштина је да сваким новим, бескрупулозним злочиним, тај пројектовани циљ бива све даљи. Бомбаши самоубице су делимично, ако не и највише одговорни за неостварени сан Палестинске државе. Убиство деце у Беслану (2004) сигурно неће Чеченији донети жељену независност. Неки социолози тврде да терористички култ смрти нема никакве везе са политичким циљевима, објашњавајући да је реч о својеврсном задовољству које убица доживљава убијајући своје жртве. Суштина чина је у осећању потпуне ослобођености од људске природе, јер убијање деце или жена представља врхунац нељудскости, а одрубљивање глава уживо на Интернету примитивни садизам. Медији су тако, из потребе да нас шокирају и задрже испред екрана, промовисали масовни покрет крајње друштвене деструкције и патологије. По Хегеловим речима „историја напредује увек са погрешне стране“, па се кроз садашње политичке кризе јавља очигледна потреба изградње новог

политичког и економског светског система, безбедоносно сигурнијег и праведнијег.

После масакра недужне деце у школи у Беслану, на југу Русије, индикативно је колико су различито реаговале политичке елите, јавност и масмедији. Док су први спремно искористили прилику да подгреју старе анимозитете и да, што је скандалозно, за злочин оптуже жртву која је нападнута, јавност је збуњено перцепцирала драму порнографије људске патње која је у директним преносима стизала са места догађаја. Медији тако постају учесници, жртвујући професионалну независност, дистанцираност од емоција, поступајући према новим правилима пропагандних ратова дефинисаним од Алвин и Хајди Тофлер: „1) оптужити другу страну за злочине и крволочност; 2) хиперболички надувати важност збивања; 3) извести сатанизацију и дехуманизацију противника, демонизовати непријатеља; 4) извести поларизацију они који нису са нама против нас су; 5) призивати Божју казну, санкције: Нека Бог чува Америку; 6) водити метапропаганду, тј. дискредитовати противничку пропаганду, бацити сумњу на све што долази са противничке стране“ (1998:193-203).

Посебно поглавље представљају гледаоци који су драму у Беслану посматрали. До појаве глобалних медија овакав терористички напад оставио би последице само на непосредне учеснике, односно на државу у којој се трагедија догодила. Масакр недужних малишана изазвао је до сада незапамћене реакције широм света, провоцирајући природно незадовољство и забринутост. Иза манијакалних слика ужаса, крије се раст моћи објекта, сцене, знака, симулакрума, који разбијају традиционалне појмове етике моделујући нове форме страха и шока, због којих сваки родитељ са бригом испраћа своје дете у школу. Гневним реакцијама стварамо нови жртвени поредак, доприносећи настанку цивилизације смрти, која завршава статусом мржње и судара различитих културолошких светова. Хистерично, спекулативно ускрснуће тероризма почива на постојањима крајности којима је изазван, и док год оне постоје имаћемо људе и покрете који ће га пропагирати! Уздизањем слика људских патњи у масмедијске галаксије и изградњом антитерористичког менталног духа, само ћемо одложити сурову стратегију политичких уцена и колективне интоксације, која ће крај досегнути тренутком презира према идеалима живота и стварања блаженства у сопственим срцима.

Уместо јалових дискусија о „злочинцима“ и „борцима за слободу“ пажњу требамо обратити самом чину, јер промовисањем њихових извршитеља пропагирамо цивилизацију смрти. Ако неко мисли да је ово тешка квалификација, лако може да је сам провери и без стручне анализе било ког западног програма вести. Довољно је да конзумира одабрани садржај и то у мери у којој то чини просечан гледалац у његовој земљи (статистика каже да људи

у Европи уз екране дневно проводе око 216 минута)! После терористичких напада на возове у Мадриду 11. марта 2004. године, који су директно утицали на резултате избора у Шпанији, погрома у позоришту „Дубровка“, који је на површину избацио прикривене страхове од јачања Русије, као и низа отмица и погубљења у Ираку, са политичким уценама влада чији су држављани киднаповани, јасно је да у бизарној симбиози са медијима, глобални терористи сеју смрт, са превасходним циљем стварања алибија другима да чине исто, на мање или више отворен начин. Тероризам је добар изговор за очигледну друштвену поремећеност, потиснута непријатељства и нетрепелјивости, мржњу насталу из супарништва, разочарења у политику и историју, одсуства реалности и замене царствима лажи, нову империју са маскираним елитама које управљају светским токовима новца и моћи. Ново друштво се заснива на концепту стратешко-безбедносних размишљања и журналистичког истраживања, са акцентом на савремене технологије. Оно контролише понашања и мишљења, производећи хармоничну заједницу која је културолошки и универзално, колективистички и индивидуално, стварна и виртуелна у исти мах. Ту се крије опасност враћања тоталитаризма, јер и помисао да контролом медија можете постати власник туђих мишљења, води предрасудама и ароганцији које се обично завршавају конфликтима. Највећа врлина слободног новинарства је да извештава коректно, истинито, правовремено и одговорно, што је императив у кризним ситуацијама. Само образован и храбар професионалац може уочити разлику између спорадичног насиља и тероризма, при чему не треба подлећи притисцима политике двоструких стандарда. Анализирали смо неке карактеристичне примере, па смо и даље у дилеми како је могуће масовно убиство киднаповане деце у Беслану тумачити као тероризам, а мартовски погром њихових српских вршњака на Косову и Метохији као насиље? По законима акције и реакције глобална заједница манифестује радикално другачију лепезу мишљења и понашања, али не због „сукоба култура“ како тумачи Хантингтон, већ због шаренолике ментално-идеолошке и интересне матрице која покрива планету. До промена у дефинисању терористичког чина доћи ће тек након промене званичне политике водеће државе света, која је условљава изградњом демократских институција и јачањем грађанског друштва. Манихејска пропаганда утичући на ставове краткорочно постиже ефекте, али не решава проблеме који се у истим или сличним формама накнадно враћају на сцену.

Из изложеног намеће се закључак да се једноставношћу и приступачношћу средстава потребних за извршење терористичких акција, отежава њихово откривање. Смртна опасност је у невидљивости терориста који могу бити, наизглед, сасвим обични људи, суседи из улаза зграде у којој станујете, скромни студенти, трговачки путници или замашћени чистачи улица, који заражени вирусом терористичког лудила вребају тренутак изласка из аноним-

ности. Радикално различити приступи проучавању и третирању ове области, уз све видљивију водилу религијске нити, прете стварањем нових непријатељстава, са непредвидивим крајем. Илузија је да има добрих или лоших тероризама, као и да се они могу контролисати. Тероризам једноставно постаје део свакодневице, тако да се само јединственим и снажним отпором демократских култура може уништити. При томе, заблуда да се то чини силом води цивилизацију даљем трошењу времена, јер ће спирала реваншизма водити бескрају. После земље, мора, ваздуха и свемира, информација постаје пета димензија рата. Амнезија и анестезија јавности, која се вештим медијским триковима и подвалама усађују у свест аудиторијума, након краћег времена враћају се креаторима са бумеранг дејством! Медији су производи политичко-економских олигархија до којих још није стигло упозорење о терору, који настаје било победом било поразом терориста. Сувише је апокалиптична визија краја историје или почетка трећег светског рата, али ако знамо да је приступ нуклеарном наоружању и масовним хемијско-биолошким оружјима могућ чак и мањим терористичким организацијама, јасна је брига изражена за општу безбедност.

Резиме

Проф. др Зоран Јевшовић

професор Факултета за културу и медије Мејнленд универзитета

МАСМЕДИЈСКИ ПРЕОБРАЖАЈ ТЕРОРИЗМА И РЕЛИГИЈЕ У ГЛОБАЛНОМ ПОРЕТКУ

Тумачећи човеков идејни и религијски свет у глобалном друштвеном контексту, аутор се детаљније бави анализом односа тероризма, ислама и масмедија, интерпретирајући моделе њихове повезаности и разумевања у контексту конкретних социјално-историјских промена. Због узајамне, суптилне и флексибилне повезаности проистекле из жеље за публицитетом, драматично расте интерес јавног мњења које заведено сликама презентација репортерских извештаја, мења концепцијски и структурални модел религијског комплекса, понашања и веровања. Као камелеон тероризам се преобрађава сходно променама у друштвеном окружењу, провоцирајући сударе религија, који преобликују политичке, економске и културне односе. Тако настаје доба контролисаних конфликта, које неки теоретичари већ називају

“трећим светским ратом”, а које неумитно води непредвидивим и еруптивним процесима, који хаос виде као свакидашњицу.

Кључне речи: глобализација, тероризам, страх, религија, масмедији, политика.

Summary

Zoran Jevtović, vice dean

Department of Culture and Media, Megatrend University

MASSMEDIAL TRANSFORMATION OF TERRORISM AND RELIGION IN THE GLOBAL ORDER

Interpreting human ideal and religious world in global social context, author analyzing in details relations between terrorism and mass media, models of their connections in context of concrete social-historical changes. Because of mutual, subtle and flexible interaction originates from publicity hanger, dramatically growing public interest for seductive pictures and reporter’s presentations, which changing conceptual and structural religious complex, behavior and believes. Like a chameleon, terrorism is changing along with social environment, provoking impact between religions. Consequence of this impact is constant change of political, economical and cultural relations. All of that creating “time of controlled conflicts”, by some theoreticians called also the “third world war”, which lead to unexpected and eruptive processes, creating chaos as state or mind.

Key words: globalization, terrorism. fear, religion, mass media, politics.

Коришћена лиџераџура

- Alexander, B. J. (1999): *Future War*, Thomas Dunne Kooks, New York
- Bodansky, Y. (1999): *Bin Laden, the Man Who Declared War on America*, Prima, New York
- Bourke, J. (1999): *An Intimade History of Killing*, Basic Books, New York
- Brandon, D. and Harrison, M (1987): *The Technology War*, John Wiley & Sons, New York

- Dimitrijević, V. (1979): *Terorizam i ekstradicija*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu
- Fukujama, F.(1997): *Kraj istorije i poslednji čovek*, CID, Podgorica
- Hangtigiton, P. S. (1998): *Sukob civilizacija i preustroj svetskog poretka*, "Izvori sutrašnjice", Zagreb
- Jevtović, Z. (2003): *Javno mnjenje i politika*, Akademija lepih umetnosti i Centar za savremenu žurnalistiku, Beograd
- Radojković, M. (1988): *Terorizam i sredstva komunikacija*, NIRO "Dečje novine", Gornji Milanovac
- Sliwowski, G. (1975): *Legal Aspects of Terrorism*, International Terrorism and World Security; Carlton, D. and Schaerf, C. London
- Tofler, A. (1998): *Rat i antirat*, Padeija, Beograd
- <http://www.hackworth.com/5july99.html>
- <http://www.forbes.com/2003/09/17/rich400land.html>